

ONUNCU YILININ ARDINDAN “KORUMA
SORUMLULUĞU”NUN KAVRAMSAL GELİŞİMİNE
FEMİNİST BİR ELEŞTİRİ

A FEMINIST CRITIQUE OF THE RESPONSIBILITY TO
PROTECT AFTER THE NORM’S FIRST DECADE

Pınar GÖZEN ERCAN*

ÖZ

Birleşmiş Milletler (BM) çatısı altında ilk on yılını dolduran koruma sorumluluğu normunun mevcut haliyle devletlerin pratiğini değiştirecek kapasiteye henüz ulaşmadığı önermesinden yola çıkarak bu makalede koruma sorumluluğunun içeriği ve kapsamı feminist bir perspektiften eleştirilmekte ve üzerinde çalışılması gereken konular irdelenmektedir. Toplumsal cinsiyet yönünden koruma sorumluluğu “Kadınlar, Barış ve Güvenlik” (*Women, Peace and Security*) akademisyenleri ve pratisyenlerince insani müdahale doktrinine yakınlığı nedeniyle çekinceyle yaklaşılan bir norm olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, ilk bölümde insani müdahaleden koruma sorumluluğuna olan normatif dönüşüm ele alınacak ve iki kavram arasındaki temel farklılıklar irdelenecektir. İkinci bölümde, mevcut literatürde koruma sorumluluğu normuna dair feminist eleştirilerin temel noktaları irdelenecektir. Üçüncü bölümde ise militarist bir anlayıştan korumacı ve önleyici bir anlayışa yönelmiş olmasına karşın koruma sorumluluğu normunda toplumsal cinsiyet odaklı bir dönüşümün yetersiz kaldığı,

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, mgozen@hacettepe.edu.tr

* Makale Geliş Tarihi: 21.05.2017
Makale Kabul Tarihi: 12.09.2017

koruma sorumluluğu üzerine mevcut raporların feminist perspektiften içerik analizi yapılarak, BM Güvenlik Konseyi'nin 1325 sayılı kararında vurgulanan anlayışla kıyaslanarak ortaya konacaktır. Son olarak ikinci on yılına giren koruma sorumluluğunun normatif gelişimi için hangi konular çerçevesinde çalışmaların yapılabileceği feminist eleştiriler ışığında tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Koruma Sorumluluğu, Feminizm, 1325 sayılı karar, Sosyal İnşacılık.

ABSTRACT

The responsibility to protect (R2P) norm was adopted under the auspices of the United Nations (UN) twelve years ago. Based on the assumption that R2P has not yet achieved the capacity to change states' practice, in this article, the content and scope of R2P are analysed on grounds of feminist critiques of the norm, and issues for potential normative development are assessed. From a gender perspective, it is known that "Women, Peace and Security" scholars and practitioners approach R2P with caution because of its close relation to the humanitarian intervention doctrine. Accordingly, in the first section, the normative transformation from a right to intervene into a responsibility to protect will be analysed in order to highlight the core differences. Following this, core points of feminist critiques of R2P in the current literature will be reviewed. In the third section, through a content analysis of the R2P specific reports vis-à-vis the understanding put forth in the UN Security Council Resolution 1325, it will be argued that R2P is not yet a sufficiently gender-aware approach, although it reflects the transformation from a militarist understanding towards a protective and preventive one. In light of feminist critiques, the penultimate section of the article discusses what else is needed for further normative evolution of R2P.

Keywords: Responsibility to Protect, Feminism, Resolution 1325, Social Constructivism.

GİRİŞ

Gareth Evans'ın (2006) ifadesiyle büyük ölçekli mezalimlere kalıcı bir çözüm olması amacıyla tasarlanan “koruma sorumluluğu” (*responsibility to protect*, R2P), 2005 yılında Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi çerçevesinde Birleşmiş Milletler (BM) üyelerince oybirliğiyle kabul edildiğinde, bunun “nihayetinde yeni bir uluslararası gelenek hukuku kuralına dönüşebilecek yeni bir uluslararası normun doğuşu” olduğu inancı ortaya çıkmıştı. Ne var ki, sonraki yıllarda BM Güvenlik Konseyi'nin yetkisi altında koruma sorumluluğunun ne kadar işlevsellik kazandığı ve gerçek anlamda benimsendiği normun istikrarsız uygulamaları nedeniyle literatürdeki temel tartışma konularından biri haline gelmiştir. Bu makalede, BM çatısı altında ilk on yılını dolduran normun mevcut haliyle devletlerin pratiğini değiştirecek etkiye henüz sahip olmadığı önermesinden (bkz. Gözen Ercan, 2016) yola çıkılmaktadır. Bu çerçevede, koruma sorumluluğu normunun dönüşümü feminist perspektiften incelenecek ve sosyal inşacı araçlar kullanılarak mevcut feminist eleştiriler ışığında normun kavramsal içeriği üzerinde çalışılması gereken konulara dikkat çekilecektir.¹

Uluslararası ilişkiler içerisinde merkezi bir yere sahip olan (ve kadınlarla toplumsal cinsiyeti göz ardı eden erkek egemen bir bakış açısıyla ele alan) güvenlik literatüründe feminist perspektiften yapılan katkıların sayısı giderek artmaktadır. Bu çerçevede ortaya konmuş feminist çalışmalar sadece kadınların uluslararası güvenlikteki önemine değinmekle kalmamakta, aynı zamanda toplumsal cinsiyet temelinde farklı uluslararası güvenlik unsurlarını açıklamak üzerine de yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda ele alınan özelleştirilmiş konulardan bazıları şöyledir: kadın askerler (Enloe, 1983; MacKenzie, 2009) ve paramiliterler (McEvoy, 2008); kadın suikast bombacıları (Sjoberg ve Gentry, 2007); bir savaş aracı olarak cinsel şiddet (Card, 1996; Skjelsbæk, 2001); mültecilerin korunması (Doreen, 1987); kadınlar ve barış aktivizmi (El-Bushra 2007; Cook ve Kirk, 1983); kadınlar, toplumsal cinsiyet ve barışın korunması (Mazurana, vd., 2005); toplumsal cinsiyet, adil savaş ve adalet (Gardam ve Charlesworth, 2000; Sjoberg, 2006). Diğer taraftan, insan güvenliği açılımının bir çıktısı olan ve Uluslararası İlişkiler literatüründe genişlemeye devam eden bir alt başlık olan R2P üzerine feminist analizlerin sayısının son derece kısıtlı olduğunu gözlemlemek mümkündür.² Halihazırda koruma sorumluluğunun feminist literatür içerisinde normatif dönüşümünü inceleyen güncel bir analiz

¹ Koruma sorumluluğunun uygulamasındaki sorunlar ve normun akıbeti gibi konular başlı başına araştırma konuları olmaları nedeniyle bu makalede tartışılmayacaktır. Bu konularla ilgili çalışmalar için bkz. Bellamy 2010, 2012; Hehir, 2012; Hehir ve Murray, 2013; Nuruzzaman, 2013; Roff, 2013; Gözen Ercan, 2016.

² İstisnalar için bkz. Bond ve Sherret, 2005, 2012; Charlesworth, 2010; Davies, vd., 2015; Hewitt, 2016; McPhedran, vd. 2005; Spitka, 2016; Starnes, 2010.

bulunmamaktadır.³ Bu bağlamda, bu çalışma ile Uluslararası İlişkiler literatürüne⁴ koruma sorumluluğu alt başlığı çerçevesinde feminist perspektiften ampirik bir katkı yapılması amaçlanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet yönünden koruma sorumluluğu, “Kadınlar, Barış ve Güvenlik” (*Women, Peace and Security*) akademisyenleri ve pratisyenlerince insani müdahale doktrinine yakınlığı nedeniyle çekinceyle yaklaşılan bir norm olarak karşımıza çıkmaktadır (bkz. Charlesworth, 2010; Shepherd, 2012; Davies vd., 2015). Bu nedenle, ilk bölümde insani müdahaleden koruma sorumluluğuna olan normatif dönüşüm süreç izleme yöntemi kullanılarak ele alınacak ve iki kavram arasındaki temel farklılıklar irdelenecektir. Bu temel ayırım çerçevesinde, ikinci bölümde, mevcut literatürde koruma sorumluluğu normuna dair feminist eleştirilerin temel noktaları değerlendirilecektir. Üçüncü bölümde ise militarist bir anlayıştan korumacı ve önleyici bir anlayışa geçilmiş olmasına karşın, koruma sorumluluğu normunda toplumsal cinsiyet odaklı bir dönüşümün yetersiz kaldığı, koruma sorumluluğu üzerine mevcut raporların içerik analizi yapılarak ve Güvenlik Konseyi’nin 1325 sayılı kararında vurgulanan anlayışla kıyaslanarak feminist bir bakış açısıyla ortaya konacaktır. Son olarak, ikinci on yılına giren koruma sorumluluğunun normatif gelişimi için hangi konular çerçevesinde çalışmaların yapılabileceği sunulan feminist eleştiriler ışığında tartışılacaktır.

1. İNSANİ MÜDAHALEDEN “KORUMA SORUMLULUĞU”NA: FARKLILIKLARI VE DÖNÜŞÜMÜ ANLAMAK

Soğuk Savaş sonrasında insan güvenliğini de kapsayacak şekilde genişleyen güvenlik tanımı bir ülkenin sınırları dahilinde gerçekleşen her türlü durumun ülkenin egemenliği çerçevesinde değerlendirilmesi anlayışının sorgulanmasına neden olmuş ve akabinde “sorumluluk olarak egemenlik” (Deng, 1995) anlayışının da doğmasına imkân sağlamıştır. Bu bağlamda, 1990’larda dünyanın farklı yerlerinde yaşanan iç savaşlar ve bağlantılı büyük ölçekli insan hakları ihlalleri ile katliamlar bu duruma karşı uluslararası bir strateji geliştirme gereğini doğurmuştur. Soğuk Savaş döneminin uygulanan fakat hukuki açıdan kabul görmeyen (ve dolayısıyla bir uluslararası hukuk

³ Bond ve Sherret (2012) söylem analizi yöntemi kullandıkları makalelerinde BM Genel Sekreteri’nin R2P konulu 2009 ve 2010 raporlarına değinmişlerdir. Fakat bu makaleden sonra, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 ve 2016 yıllarının raporlarını söylem ya da içerik üzerinden inceleyen herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu yönüyle, içerik analizi yönteminin kullanıldığı bu çalışma mevcut uluslararası literatürden ayrılmaktadır.

⁴ Uluslararası literatürde sayısı az olan feminist R2P analizleri bir yana, Türkçe literatürde R2P’ye dair uluslararası gündemi ve literatürü yakından takip eden güncel tartışmalara nadiren rastlanmaktadır. Bu nedenle, bu makale Türkçe Uluslararası İlişkiler literatüründe hem R2P’ye dair güncel bir analiz sunmakta olup hem de ilk kez feminist perspektiften yapılmış bir R2P çalışması niteliği taşımaktadır.

kuralına dönüşmeyen) doktrini olan insani müdahale, Ruanda, Somali, Bosna-Hersek ve Kosova gibi olgularda farklı şekillerde tartışma konusu olmuştur. Uluslararası toplumun bu insani krizlere etkin bir cevap verememesi üzerine, önce 1999'da sonra da 2000'de dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan, "Eğer insani müdahale devlet egemenliğine karşı kabul edilemez bir saldırıysa Ruanda ve Srebrenitsa'da olduğu gibi insanlığa dair ortak öğretilerimizi her yönüyle etkileyen bu geniş kapsamlı ve sistematik ihlallere nasıl cevap vermeliyiz?" (ICISS, 2001a: vii) sorusunu sormuştur. Bu çağrı üzerine 2000 yılında Gareth Evans ve Mohammed Sahnoun'un eş başkanlığında kurulan "Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu" (*International Commission on Intervention and State Sovereignty-ICISS*) çalışmalarını 2001 yılında tamamlamış ve Aralık ayında "Koruma Sorumluluğu" başlığıyla bir rapor yayınlamıştır.

Koruma sorumluluğu kavramını inşa ederken "devleti tarafından hayatları tehlikeye sokulan insanları korumak için, eğer mümkünse, ne zaman zorlayıcı yöntemlere—özellikle de askeri güç kullanımına—başvurmak uygundur sorusu"ndan yola çıkan ICISS (2001a: vii), özellikle Soğuk Savaş yıllarında bir hak olarak nitelendirilen insani müdahaleyi "sorumluluk olarak egemenlik" perspektifi çerçevesinde dönüştürmeyi amaçlamıştır. Komisyon, istismara açık olan "müdahale hakkı" anlayışının devletlerin çıkarları doğrultusunda tek taraflı ya da Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın güç kullanımını meşrulaştırılmak için kullanılabilir olması nedeniyle etkin bir çözümün temelini halklara karşı ulusal ve uluslararası sorumlulukların tanımlanmasında görmüştür. Buna göre koruma sorumluluğu iki temel prensipten oluşmaktadır: (1) Devlet egemenliği sorumluluğu beraberinde getirir; bu bağlamda bir devletin halkının korunması sorumluluğu öncelikle o devletin kendisine aittir. (2) Bir halkın iç savaş, ayaklanma, baskı veyahut devlet başarısızlığı (*state failure*) nedeniyle ciddi bir zarara maruz kalması ve söz konusu devletin bu mağduriyeti sonlandırmak veya engellemek konusunda isteksiz ya da aciz kalması durumunda, müdahale etmeme prensibi yerini uluslararası koruma sorumluluğuna bırakır (ICISS, 2001a: xi).

ICISS, önerdiği bu iki seviyeli sorumluluk anlayışıyla insani müdahalede olduğu gibi güç kullanımına dayalı olmayan, herhangi bir ülke içerisindeki kriz had safhaya ulaştığında müdahale etmektense insan hakları temelli krizleri en erken aşamada önlemeye ve olası bir askeri müdahale sonrasında yeniden yapılandırmaya da odaklanan bir yaklaşımın uluslararası toplumca benimsenmesini amaçlamıştır. Buna göre, koruma sorumluluğu çerçevesinde doğmakta ya da ciddileşmekte olan insan hakları krizlerinin farklı aşamalarına denk gelen üç farklı sorumluluk mevcuttur: engelleme, tepki verme ve yeniden yapılandırma. Bu bağlamda, insani müdahale ile koruma sorumluluğu arasındaki en temel fark, yeni normun oldukça geniş kapsamı ve her şeyden önce

önleme amacını öne çıkartmasıdır. Diğer taraftan, koruma sorumluluğu çerçevesinde insani müdahale, tepki verme sorumluluğu kapsamında, zorlayıcı yöntemler arasında son çare olarak yer almaktadır. Önleme, barışçıl yöntemlerle çözümlenme ve yeniden yapılandırma gibi yönleri mevcut olan koruma sorumluluğunu insani müdahale ile eş değer tutmak ya da eş anlamlı algılamak bu nedenle yanlış olacaktır.

Normun inşasından BM çatısı altında kabulüne geçen dört senede koruma sorumluluğu kapsam yönünden değişime uğramış ve daraltılmıştır. 2004 yılında “Daha Güvenli Bir Dünya: Ortak Sorumluluğumuz” (*A More Secure World: Our Shared Responsibility*) başlıklı BM raporunun üçüncü bölümünde kolektif güvenlik ve güç kullanımı konuları çerçevesinde “Yasallık Sorusu” alt başlığı altında BM Genel Kurulu’nun gündeminde ilk kez yer bulan koruma sorumluluğu, sonraki yıl “BM Reformu Üzerine Rapor”da (*Report on UN Reform: In Larger Freedom*) tekrar irdelenmiş, fakat bu sefer bir kolektif güvenlik konusu olarak değil “Haysiyetle Yaşama Özgürlüğü” bölümünde “Hukukun Egemenliği” başlığı altında yer almıştır. Kullanılan dil yönünden bu değişiklik güç kullanımı üzerine kayan odağı daha barışçıl çağrışimleri olan “sorumluluk” üzerine çekmek ve üye devletlerin desteğini kazanmaya yönelik bir değişiklik olarak yorumlanabilir.

ICISS raporunda büyük ölçekli insan hakları ihlalleri ve katliamlar esas olmak üzere, halkların mağdur olduğu durumlarda doğal afet ve salgın hastalık gibi durumları da kapsayabilecek şekilde geniş bir içerikle tanımlanan koruma sorumluluğu, birçok devlet tarafından güç kullanımının istismarına olanak sağlayabileceği yönünde eleştirilmiştir. Bu endişeleri gidermek ve normun uluslararası kabulünü sağlamak maksadıyla 2004 ve 2005 raporlarında kapsamı daraltılan koruma sorumluluğu, BM çatısı altında nihai halini Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi’nde (A/60/L.1, 2005) almış ve BM Genel Kurulu üye devletlerince oybirliğiyle kabul edilmiştir. Sonuç Belgesi, “Koruma Sorumluluğu” başlığı altında 138. ve 139. paragraflarda normun kapsamını “soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlik” olmak üzere dört ağır suçla kısıtlamıştır. Paragraf 138, devletlerin bireysel sorumluluğunu “sorumluluk olarak egemenlik” anlayışı üzerinden tanımlamış ve her devleti halklarını bu dört vahşet suçuna karşı korumak konusunda sorumlu kılmıştır. Paragraf 139’da ise, devletlerin halklarını koruyamamaları durumunda uluslararası toplumun üstlenmesi gereken önleme ve tepki verme sorumlulukları tanımlanmıştır. Buna göre adı geçen dört vahşet suçu çerçevesinde sadece BM Güvenlik Konseyi’ne karar yetkisi verilerek BM Sözleşmesi Bölüm VI ve/veya Bölüm VIII, ya da daha şiddetlenmiş durumlarda Bölüm VII kapsamında hareket etmek üzere uluslararası toplumun sorumluluğu tanımlanmıştır.

Dünya Zirvesi sonrasında gerek önleme gerekse de tepki aşamalarında seyreden koruma sorumluluğu kapsamına giren krizlerde zamanlı ve etkili bir uygulamadan söz edilememesi ve uluslararası toplumun sorumluluğunu gerektiği şekilde yerine getir(e)memesi nedeniyle, Kofi Annan'dan BM Genel Sekreteri olarak bayrağı devralan Ban Ki-moon, 2009'da "Koruma Sorumluluğunun Uygulanması" başlıklı ilk kapsamlı koruma sorumluluğu spesifik raporunu yayınlamıştır. Bu rapor çerçevesinde, normun kapsamında herhangi bir değişiklik yapılmaksızın koruma sorumluluğunun uygulaması üç sütun üzerinden tanımlanmıştır: birincisi, "devletlerin (bireysel) koruma sorumluluğu", ikincisi "uluslararası yardım ve kapasite artırımı" ve üçüncüsü "zamanlı ve kararlı" tepkidir (BMGK, 2009: 2). Bu üçlü stratejiye göre, birinci sütun Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nin 138. Paragrafında tanımlanan ve uluslararası hukukun mevcut ödevlerine dayanan, devletlerin halklarını dört büyük vahşet suçuna karşı korumasına yönelik sorumluluğu içeren aşamasıdır. İkinci sütunda ise, yine Paragraf 138 çerçevesinde, uluslararası toplumun devletlere sorumluluklarını yerine getirebilmesi için destek vermesine ilişkin yardım programları, önleyici mekanizmalar ve erken uyarı mekanizmaları ele alınmaktadır. "Önleme sorumluluğu" çerçevesinde tanımlanan ilk iki stratejiden farklı olarak, üçüncü sütunda "tepki verme sorumluluğu" Paragraf 139 ışığında detaylandırılmaktadır. Bu çerçevede, öncelikle zorlayıcı olmayan yöntemlere başvurulması öngörülürken, şiddetlenmekte olan durumlar için yaptırımlar ve ancak son çare olarak BM Güvenlik Konseyi kararıyla güç kullanımına başvurulabileceği belirtilmektedir (BMGK, 2009).

2009'dan bu yana BM Genel Kurulu'nda Genel Sekreterin yıllık raporları çerçevesinde koruma sorumluluğu üzerine uygulamaya yönelik geliştirici, normun araçlarının derinliğine dair tartışmalar devam etmektedir. Ne var ki normun kavramsal ve içerik bakımından gelişiminde eksiklikler hala göze çarpmakta, uygulamada ise Güvenlik Konseyi'nin işleyişinden kaynaklı istikrarsızlıklar devam etmektedir. Literatürde, normun mevcut yapısına ve BM Güvenlik Konseyi yetkisi altında uygulamalarına dair devlet-odaklı eleştirileri dışında (bkz. Hehir, 2012; Kuperman, 2013; Cunliffe, 2015; Gözen Ercan, 2016), feminist perspektiften henüz az sayıda olmakla beraber artmakta olan kavramsal eleştirileri de mevcuttur (bkz. McPhedran vd., 2005; Bond ve Sherret, 2006; Charlesworth, 2010; Stamnes, 2010; Bond ve Sherret, 2012; Davies vd., 2015; Hewitt, 2016; Spitka, 2016). Koruma sorumluluğunun BM çerçevesinde devam eden kavramsal dönüşümünün koruma sorumluluğu üzerine raporların feminist perspektiften içerik analizi yapılarak incelemesine geçmeden önce literatürde daha önce ortaya konan feminist eleştirilerine değinilecektir.

2. KORUMA SORUMLULUĞU VE FEMİNİST ELEŞTİRİLER

Yine insan güvenliği temelinde bir yaklaşım olan insani müdahaleden farklı olarak güç kullanımına dayalı olmayan, aksine büyük ölçekli insan hakları krizleri şiddetlenmeden ve hatta başlamadan onları engellemeye çalışan bir strateji olarak koruma sorumluluğu, “Kadın, Barış ve Güvenlik Gündemi” ile paralel bir yol izlemekte, “mevcut statükoyu sorgulamakta ve çatışmalara nasıl karşılık verilebileceğine dair yeni yaklaşımlar” (Bond ve Sherret, 2012: 133) geliştirmektedir. Charlesworth’e (2010: 239-240) göre, “koşullu ve sınırlı bir devlet egemenliği” ve vahşet suçlarının önlenmesi anlayışları ile askeri olmayan müdahale türlerine yaptığı vurgular itibariyle koruma sorumluluğu, uluslararası güvenlik sisteminin feminist eleştirilerine cevap vermektedir. Diğer taraftan, erkeklerin yaşamlarının ve eril akıl yürütme biçimlerinin⁵ etkisinde kalmış tasarımı itibariyle koruma sorumluluğunun kendisi de feminist eleştirilere açıktır (Charlesworth, 2010: 240). Uluslararası platformda “kadınların çıkarları”nın kaçınılmaz çeşitliliğine değinen Charlesworth (2010: 241), bu çıkarların erkeklerce temsilinin kompleks bir konu olduğunu, kültürel, sosyal ve ekonomik koşulların farklılıkları nedeniyle böylesi bir temsilin yetersiz kalacağını savunmaktadır. Diğer taraftan, koruma sorumluluğu savunucuları prensibin evrenselliğinden söz etmektedir. Ne var ki, bu prensibin kadınların hayatlarını nasıl etkileyebileceği ya da kadınların çatışma süreçlerine ulusal veya uluslararası kurum ve mekanizmalar çerçevesinde nasıl dahil edilebileceğine ilişkin olarak koruma sorumluluğu çerçevesinde bir çalışma—raporda yer verilen tartışmalar ve kaynakça kitabında (ICISS, 2001b) odaklanılan konulardan da anlaşılacağı üzere—norm inşa edilirken yapılmamıştır. Bu nedenle, Charlesworth (2010: 242) kadınların toplu tecavüzdten korunmasına sıkça yapılan atıf dışında koruma sorumluluğunun gelişiminde kadınların hayatlarının prensibin merkezinden ziyade dış sınırlarında kaldığını öne sürmektedir.

Koruma sorumluluğunun feminist eleştirilerinde ortak kanaat, bu prensip çerçevesinde geleneksel yaklaşımlara benzer bir şekilde, kadınlara daha ziyade “mağdur/kurban” olarak yaklaşıldığı ve kadınların çatışmalardaki rolünün tek yönlü olarak irdelendiğidir. Bond ve Sherret’a göre (2012: 134),

çatışma ve koruma ekseninde geleneksel yaklaşımlar birçok ikiliye dayanır: kahramanlar ve kötü adamlar; savaşçılar ve siviller; kurtaranlar ve kurtarılanlar vardır. Bu modelde kurbanlar, kendi hayatları üzerinde herhangi bir özerkliği olmayan, kurtarılan ya da saldırıya uğrayan pasif avlardır. Toplumsal cinsiyetin sosyal olarak inşa edilmiş boyutları bu yaklaşımlar çerçevesinde çizildiğinde kurban

⁵ Örneğin, R2P’nin kavramsal gelişiminin ilk basamağı olan ICISS’in üye kompozisyonuna bakıldığında 12 üyesi bulunan komisyonun bir tek kadın üyesi olduğu görülebilir.

rolünde her zaman için kadın, saldırgan ve kurtarıcı rollerinde ise her zaman erkek vardır.

Bu bağlamda, insan güvenliğini uluslararası hukuk ve ödevler çerçevesinde geliştirmeye yönelik bir anlayış olan koruma sorumluluğunda da geleneksel yaklaşımlara benzer bir şekilde kadınların rolüne tek yönlü bir bakış riski mevcuttur ve bu anlamda cinsiyet-körlüğünü aşamadığını söylemek mümkündür (Bond ve Sherret, 2012: 134, 140).

Koruma sorumluluğunun kavramsallaştırıldığı dönem, Ekim 2000'de BM Güvenlik Konseyi'nin "Kadınlar, Barış ve Güvenlik Gündemi" açısından mihenk taşı sayılmakta olan 1325 sayılı kararı sonrasına denk gelmektedir. "Silahlı çatışma bağlamında kadınların korunmaya ihtiyaç duyan kurbanlardan öte olduğu anlayışının" (Bond ve Sherret, 2012: 138) kabul edildiği Karar 1325'te irdelenen ihtiyaçlar şöyle sıralanabilir:

Kadın rollerinin karar vericiler ve siyasi etkenler olarak geliştirilmesi; çatışma, barış ve güvenlik ile ilgili tüm BM program ve süreçlerinde toplumsal cinsiyete dayalı kaynaştırma; barışı koruma operasyonlarında toplumsal cinsiyet eğitimi; çatışma altındaki kadınların ve kız çocukların korunması; kadınların ve kızların haklarına saygının teşvik edilmesi; ve bu hakların ihlali durumunda cezasızlığın sona erdirilmesi (Bond ve Sherret, 2012: 138; ayrıca bkz. BMGüvK, 2000: 2-3).

Bu bağlamda 1325 sayılı kararın kabulü, kadınların barış ve güvenlik söylemine dahil edilmesi konusunda güçlenen fikir birliğinin bir kanıtı olarak nitelendirilmektedir (Bond ve Sherret, 2012: 138). Ne var ki, koruma sorumluluğunun temelini oluşturan çalışmalarda ve sonrasında ICISS tarafından yayınlanan raporun söylemlerinde kadınların çatışma süreçlerinde—özellikle çözümlenmede ve barışın inşasında—oynayabileceği farklı rollere değinilmemektedir (McPhedran vd., 2005; Stamnes, 2010; Bond ve Sherret, 2012).

Önleme ve yeniden inşa sorumlulukları ekseninde, tepki verme sorumluluğunun güç kullanımı ile gerçekleştirildiği durumlara ilişkin olarak, Charlesworth ek eleştiriler getirmektedir. Koruma sorumluluğu prensibinin kamusal güce sahip olmayan grupların içinde bulunduğu karmaşık koşullarla ilgilenmediğine dikkat çeken Charlesworth (2010: 248), koruma sorumluluğunun "kadınlara yaygın şekilde boyun eğdirilmesi, ya da şiddetin kadınların yaşam biçimini nasıl şekillendirdiği" sorularını ele almadığını vurgulamaktadır. Buna göre askeri güç her ne kadar son çare olarak uygulansa da yine de kadınların

eşitsizliği ve baskılanması gibi olasılıkları beraberinde getirmektedir⁶ (Charlesworth, 2010: 248). Daha önce de ifade edildiği gibi, koruma sorumluluğu normunun insani müdahale ile yakınlığına odaklanan bazı akademisyenler, bu nedenle norma daha temkinli yaklaşmaktadırlar (Davies vd., 2015: 228).

Erkeklerin deneyimlerinin ve perspektiflerinin norm olarak alındığı “norm-olarak erkek” yaklaşımının koruma sorumluluğunda ağır bastığını gözlemleyen Stamnes (2010), bilinçli bir şekilde sorulması gereken “kadınlar nerede” ve “toplumsal cinsiyet nasıl çalışır” sorularının koruma sorumluluğu normunun gelişiminde eksik kaldığını savunmaktadır. Kavramsal olarak normun derinliği üzerine tartışmalar yıllık bazda, yakın geçmişte bitmiş ve/veya halihazırda devam etmekte olan insani krizler ışığında BM Genel Kurulu çatısı altında Genel Sekreter’in inisiyatifinde devam etmiştir.

Koruma sorumluluğunun içerik yönünden gelişiminin feminist perspektiften incelendiği bu çalışmanın bir sonraki bölümünde, BM Güvenlik Konseyi’nin 1325 sayılı tarihi kararının çizdiği çerçeve ve burada tanımlanan hedefler ışığında normun süregiden dönüşümü koruma sorumluluğu üzerine raporların içeriği üzerinden incelenecektir. Buna göre kadınların sadece mağdur/kurban olarak görüldüğü bir bakış açısından ne denli uzaklaşılabildiği sorgulanacak, koruma sorumluluğu çerçevesinde kadınlara çatışma çözümü ve barışın inşasında ne gibi roller tanımlandığı ve “uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması ve yaygınlaştırmasına yönelik tüm çabalarda kadınların eşit katılımının ve tam dahlinin sağlanması” (BMGüvK, 2000: 1) için, eğer varsa, nelerin öngörüldüğü incelenecektir.

3. KORUMA SORUMLULUĞUNUN İÇERİĞİNİN FEMİNİST ÖGELER ÇERÇEVESİNDE “DÖNÜŞÜMÜ”

Güvenlik Konseyi’nin 1325 sayılı kararından bir yıl sonra koruma sorumluluğunun kavramsallaştırıldığı ICISS raporunda insani müdahale terminolojisinin geride bırakılması ve yerine ulusal ve uluslararası bir sorumluluk anlayışının benimsenmesi gerekliliğinden bahsedilirken bunun sadece terminolojik bir değişiklik olmadığı, aynı zamanda bakış açısı değişikliği olduğu savunulmuştur. Toplamda 108 sayfa olan raporda sadece üç kez kadınlara atıf yapan ICISS (2001a: 17), ilk atfında bu terminolojik tercihin öncelikle “toplumların toplu katliamlardan, kadınların sistematik tecavüzdən ve çocukların açlıktan korunması ödevine” olması gerektiği gibi yeniden odaklanılmasını sağlamak için olduğunu ifade etmiştir. İnsani müdahalenin

⁶ Charlesworth (2010: 247) ayrıca “müdahalelerin kasıtsız sonuçları olarak seks ticareti ve saldırgan savaş ekonomilerine katkısına işaret eden önemli kanıtların olduğundan” da söz etmektedir.

“büyük ölçekli yaşam kaybı” ve/veya “büyük ölçekli etnik temizlik” durumlarında haklı görülebileceğini savunan ICISS (2001a: 33), bu durumlar çerçevesinde “siyasi amaçlarla kadınlara ya da belirli bir gruba (farklı bir terörizm şekli, ya da o grubun etnik yapısını değiştirmek için bir araç olarak) sistematik olarak tecavüzünü bir örnek olarak göstermiş ve yine kadınların çatışmalarda oynadığı rolü kurban/mağdur çerçevesiyle sınırlı tutmuştur.⁷ ICISS (2001a: 52), son olarak siyasi irade ve ifa konusunu irdelerken BM’nin “kadınların ve erkeklerin birbirleriyle barış ve doğayla ahenk içinde yaşadıkları bir gelecek için umutların ve arzuların temel odağı” olduğunun altını çizirken, kadınların rolüne dair herhangi bir unsur içermeyen bir referansta bulunmuştur.

Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi’nin 138. ve 139. paragraflarına içerik ve anlam yönünden bakıldığında da koruma sorumluluğu çerçevesinde toplumsal cinsiyete yönelik aşikâr bir atıf ya da vurgu bulunmadığı görülmektedir. İki paragrafta sıralanan dört büyük vahşet suçundan insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarının Roma Statüsü çerçevesindeki tanımlarına bakıldığında tecavüz ve diğer cinsel şiddet türlerinin de koruma sorumluluğu kapsamında olması dışında toplumsal cinsiyet spesifik herhangi bir ima ya da vurgu olmadığı gibi, ne Karar 1325’e, ne de kadınların çatışma çözümüne ve diğer süreçlere yapabilecekleri katkılara dair herhangi bir açık ya da üstü kapalı atıf bulunmadığı görülmektedir.⁸ BM çerçevesinde koruma sorumluluğunun nasıl yorumlanıp uygulanabileceğini tartışmak için normun içeriğine dair ICISS raporundaki kadar kapsamlı bir irdelemeye karşılık gelemeyecek derecede kısa ve öz olan 138. ve 139. paragraflara bakmak yeterli olmayacaktır. Bu nedenle, BM Genel Sekreteri tarafından ilki 2009 yılında yayınlanan (ve Mayıs 2017 itibariyle sayısı sekize ulaşan) koruma sorumluluğuna dair kapsamlı raporların içeriğine bakmak faydalı olacaktır.

2009 raporunda dikkat çeken paragraflardan birinde cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddete referans yapılırken diğer sivil toplum örgütleriyle beraber kadın gruplarının koruma sorumluluğu çerçevesindeki suçlara ve ihlallere verilecek uluslararası tepkiyi şekillendirmekteki rolünün çok da bilinmediği vurgulanmıştır (BMGK, 2009: 25-26). Diğer taraftan “kadınlar” kelimesinin toplamda dört kere geçtiği raporda, toplumsal cinsiyet yönünden detaylı bir anlayışın ortaya konmadığı gözlemlenmektedir. Erken uyarı ve değerlendirme

⁷ Aynı şekilde, Komisyon raporunun hazırlanması aşamasında kullanılan bilgilerin araştırma, kaynakça ve evveliyat yönünden derlendiği destekleyici kitapta (ICISS, 2001b) da kadınların kurban/mağdur olduğu olaylardan örnekler verilmiş, kadınlara yönelik suçlara değinilmekte yetinilmiştir.

⁸ Dünya Sonuç Zirvesi Belgesi’nde, yine koruma sorumluluğu başlığı altında yer alan Paragraf 140, koruma sorumluluğuna dair çalışmaların Genel Kurul çatısı altında devam ettirilmesine değinmektedir. Sonuç Belgesi içerisinde koruma sorumluluğu başlığından bağımsız olarak Karar 1325’e Paragraf 116’da “Çatışmaların Önlenmesi ve Çözümlemesinde Kadınlar” başlığı altında atıf yapılmaktadır (BMGK, 2005).

ekseninde koruma sorumluluğuna odaklanan 2010 raporunda ise cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddete yapılan bir tek referans dışında kadınların oynadığı rollere ilişkin herhangi bir tartışma bulunmamaktadır (BMGK, 2010: 5).

Libya ve Suriye krizlerinin gölgesinde yayınlanan 2011 raporu, bölgesel ve alt bölgesel düzenlemelere yoğunlaşmış, bu çerçevede devletlerin, kadın gruplarının da arasında bulunduğu sivil toplum örgütleriyle iş birliği yapması gerekliliğinden bahsetmiştir (BMGK, 2011: 3). “Kadınlar” kelimesinin toplamda iki kez geçtiği raporda ikinci atıf kadınları yine kurban rolünde irdelemektedir (BMGK, 2011: 8).

Libya’ya yapılan askeri müdahale üzerine tartışmalarının ve Suriye’deki insani krizin giderek arttığı bir döneme denk gelen 2012 raporu, dönemin gelişmeleri ışığında zamanlı ve kararlı bir uluslararası tepkinin verilmesini tartışmaya açmış (BMGK, 2012) fakat ne kadınların çatışmalardaki rollerine ne de cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddete değinmiştir. Bu bağlamda, ağırlıklı olarak devlet-odaklı olan koruma sorumluluğu yaklaşımının devam ettirildiği gözlenebilir.

Devletlerin koruma yönünden bireysel sorumluluğunu ele alan 2013 raporu, 2005 Dünya Zirvesi’nden sonra koruma sorumluluğu üzerine yayınlanan raporlar arasında 1325 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı’na ilk kez atıf yapan rapordur. Toplumsal cinsiyet ayrımı ve eşitsizliklere de değinilen raporda, ulusal direncin (*national resilience*) inşasında “soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçların erkekler ile kadınları ve kızlar ile oğlanları farklı şekillerde etkilediğinin tanınmasının önemli olduğu” vurgulanmıştır (BMGK, 2013: 7). İnsan haklarının teşviki ve korunmasında yerel mekanizmaların önemine de yer verilen raporda, kadın gruplarını da kapsayacak şekilde sivil toplum örgütlerinin de bu mekanizmalara dahil edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır (BMGK, 2013: 14).⁹

Kolektif sorumluluk çerçevesinde uluslararası yardım/destek konusunu ele alan 2014 raporunda da bir öncekinde olduğu gibi, milli tasarruflar çerçevesinde vahşet suçlarının önlenmesinin ve bu suçlara karşılık verilebilmesinin süreci yürütmekte olan ulusal ve yerel otoritelerin (içlerinde kadın gruplarının da bulunduğu) sivil toplum örgütleriyle iş birliği yapmaları sonucunda sağlanabileceğinin altı çizilmiştir (BMGK, 2014: 3, 7). Diğer taraftan

⁹ Dikkat çekici bir nokta, raporun yayınlandığı 9 Temmuz 2013 tarihinden üç gün sonra BM Genel Sekreteri’ne Koruma Sorumluluğu konusunda Özel Danışman olarak Jennifer Welsh’in atanmasıdır. Bu pozisyona bugüne dek üç kişi getirilmiş ve ikinci sırada danışmanlık unvanını alan Welsh ile ilk kez bir kadın bu pozisyona atanmıştır. Welsh’in görev süresi 2015’te sona ermiştir.

“en savunmasız”ların korunması çerçevesinde Karar 1325’e atıf yapılmış ve sonrasında kadınlardan yine şiddet mağduru/kurbanı olarak bahsedilmiştir (BMGK, 2014: 9, 15). Son olarak, kadınların çatışma çözümünde oynayabileceği role dair bir tartışma olmaksızın “çatışan tarafların tecavüz ve diğer cinsel şiddet türlerini gerçekleştirdiğinden şüphelenilen durumlarda kadınların korunması konusunda danışmanlığa yönelik bağışçı desteğinin artırılmasının ulusal, bölgesel ve uluslararası askeri personelin koruma kapasitesini arttırılabileceği”nden bahsedilmiştir (BMGK, 2014: 16).

Genel Sekreter’in “hayati ve kalıcı taahhüt” başlığı altında koruma sorumluluğunun uygulamasına değinilen 2015 raporunda, kadınlara atıf yine “savunmasız gruplar” ve “şiddet kurbanları” çerçevesinde, kadınların korunması ve güçlendirilmesi perspektifinden yapılmıştır (BMGK, 2015a: 6, 15). Ulusal dirence yönelik olarak devlet ve devlet-dışı aktörler arasındaki diyalogun önemine işaret edilirken kadın örgütleri de devlet-dışı aktörler arasında ayrıca sıralanmıştır (BMGK, 2015a: 8). Son olarak, mevcut çalışmalar sıralanırken odaklanılan konulardan birinin toplum düzeyinde kapasite geliştirme çabaları olduğu ve “dini liderlerin ve topluluk liderlerinin diyalogdaki rolünü arttırmaya ve yerel sesleri, özellikle de kadınları erken uyarı sistemlerine dahil etmek” olduğu ifade edilmiştir (BMGK, 2015a: 11).

BM bünyesinde kabulünün ardından koruma sorumluluğunun ikinci on yıllık döneminde kolektif tavrın sorgulandığı 2016 raporunda kadınlara dair iki kısa atıf mevcuttur. Bunların ilki, BM’nin ve diğer uluslararası ve bölgesel örgütlerin vahşet suçlarının azalmasına yönelik katkılarından söz edilirken sivil kapasitelerin güçlendirilmesi çerçevesinde kadınların güçlendirilmesi yönünde çalışmaların olduğundan söz eden genel bir değerlendirme cümlesidir. İkinci referans ise, BM’nin koruma sorumluluğunu yaygınlaştırmak için çalışmalarını iki katına çıkartması gerektiği savunulurken yapılmıştır. Böylesi bir faaliyetin çok yönlü çabalar gerektirdiği ifade edilirken, BM’nin mevcut çalışmalarının barışı koruma, barışın inşası, 1325 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı’nın uygulanması ve sivillerin korunması gibi konularda özellikle son iki yılda sıklıkla değerlendirilmeye alındığı belirtilmiştir. Bu bağlamda kadınların rolüne dair spesifik bir referans içermeyen ifadeler ışığında, kadınların çatışma süreçlerindeki rollerine dair derinlemesine bir yaklaşıma henüz erişilmediğini değerlendirmek mümkündür.

Karar 1325’te teyit edilen yaklaşım çerçevesinde incelendiğinde BM çatısı altında insani müdahaleden koruma sorumluluğuna kavramsal dönüşümde neler kazanılmış, neler eksik kalmıştır? Büyük ölçekli insan hakları ihlallerine güç kullanımı ile dışarıdan yapılan müdahaleler her zaman için gerekli etkiye sahip olamama, kısa vadeli çözüm üretme ve müdahale sırasında daha çok mağdur

yaratma risklerini taşımaktadır. Bu nedenle, koruma sorumluluğu normuyla öne çıkartılan engelleme anlayışı, uluslararası topluma çok daha zamanlı, güç kullanımına dayalı olmayan ve insan hakları krizlerine erken çözüm üretmeyi sağlayan bir araç sunmaktadır. İnsan güvenliği anlayışı temelinde ve “Kadınlar, Barış ve Güvenlik” gündemine uygun bir şekilde, kadınların, erkeklerin ve çocukların çatışmalardan farklı etkilendiğini irdeleyen koruma sorumluluğu, bu anlamda toplumsal cinsiyet farkındalığı göstermektedir. Ne var ki, kadınların çatışmalardaki rolü büyük çoğunlukla tek yönlü, yani mağdur/kurban perspektifinden ele alınmaktadır. Paragraf 138’in engelleme sorumlulukları çerçevesinde kadınların erken uyarı sistemlerinin bir parçası olarak görülmesi, ayrıca kadın gruplarının ulusal direnç mekanizmalarına dahil edilmesi konusundaki vurgular da toplumsal cinsiyet körlüğünün aşılması konusunda olumlu bir adım olarak nitelendirilebilir. Üçüncü sütunun araçlarından askeri güç kullanımı değerlendirilirken müdahalede bulunan askeri grupların koruma kapasitesinin artırılmasından bahsedilmesi çatışma durumlarında çoğunlukla kadınların maruz kaldığı tecavüz ve diğer cinsel şiddet türlerinin önlenmesi gerekliliği açısından bir farkındalık da içermektedir.

Diğer taraftan, BM bünyesinde yer alan koruma sorumluluğu tartışmalarında, Stamnes’in (2010: 5) de ifade ettiği gibi “kurban/mağdur rolündeki kadın” kalıbının ötesine pek de geçilememiştir. Daha ziyade engelleme sorumluluğu kapsamında irdelenen kadınların çatışma çözümü ve barışın inşasındaki rolüne, ya da bu süreçlere eşit olarak katılımlarına dair herhangi bir tartışma olmaması en temel eksiklik olarak değerlendirilebilir. Bond ve Sherret’in (2012: 135) bundan beş sene önceki çalışmalarında da gözlemlediği üzere, barış ve güvenliğin cinsiyetçi doğasına ilişkin gittikçe büyüyen literatür ile koruma sorumluluğu çerçevesinin geliştirilmesi arasında hala ciddi boyutta kopukluk bulunmaktadır.

4. SONUÇ

ICISS tarafından kavramsallaştırılmasından bu yana 16 sene, BM çatısı altında oybirliği ile kabulünün üzerinden de 12 sene geçmiş olmasına karşın, koruma sorumluluğu normu ne kavramsal derinlik ne de uygulama yönünden tam olgunluğa ulaşmıştır. BM Güvenlik Konseyi yetkisi altında istikrarsız bir şekilde insani krizlerde uygulamaya konulan—çoğu zaman da uluslararası toplum tarafından zamanlı ve etkin bir şekilde yerine getiril(e)meyen—koruma sorumluluğu, devlet pratiğini olması gerektiği şekilde değiştirmek için yeterli kapasiteye henüz ulaşmamıştır. BM Genel Kurulu’nda özellikle uygulama yönünden tartışılmaya devam edilen norm, dört vahşet suçuyla kısıtlı olan

kapsamı genişletilmeksizin¹⁰ kavramsal ve yöntemsel derinlik yönlerinden hala gelişmeye açıktır. Özellikle Libya olgusu sonrasında tekrar gündeme gelen askeri güç kullanımı ve bu yöntemden kaynaklanan endişeler nedeniyle, koruma sorumluluğunun üçüncü sütun çerçevesinde uygulamaları sekteye uğramaktadır.¹¹ Suriye vakasında da görülebileceği üzere, önleme aşamasında başarıya ulaşamamış ya da geç kalınmış durumlarda tepki verme sorumluluğunun zamanlı ve etkin bir şekilde uygulamaya konmasındaki en büyük engel, devletlerin siyasi iradesinin norm yönünde gösterilmiyor olmasıdır (bkz. Hehir, 2012; Gözen Ercan, 2016). Özellikle BM Güvenlik Konseyi daimî üyelerinin vetosu,¹² normun güç kullanımı içermeyen tepki verme yöntemlerinin de uygulamaya konmasını zora sokmaktadır. Genel olarak, 2005 yılında koruma sorumluluğunun oybirliğiyle kabulünde ortaya çıkan pozitif tablonun normun uygulamasına gelindiğinde siyasi irade ile desteklenmediğinden söz etmek mümkündür.

Koruma sorumluluğunun üçüncü sütun uygulamalarında bugüne dek karşılaşılan sorunların işaret ettiği en temel nokta, eşitliksiz bir yapıya ve temsile sahip Güvenlik Konseyi'nde insani krizlerde karar alma süreçlerinin etik/ahlaki sorumluluklar ve/veya insan güvenliği çerçevesinde değil, devletlerin siyasi çıkarları çerçevesinde şekillenmeye devam ettiğidir (Hehir, 2012; Gözen Ercan, 2014, 2016). Bu bağlamda, koruma sorumluluğunun onu insani müdahaleden farklı kılan yönlerine vurgu yapmak gerekliliği doğmaktadır. Her ne kadar bazı vakalarda insani müdahalelerin gerekliliği tartışılabilir de koruma sorumluluğunun en temel normatif katkısı ilk iki sütunda yer alan önleyici¹³ mekanizmalarında yatmaktadır. Doğmakta ya da büyümekte olan insani krizlere erken müdahale, halkların vahşet suçlarına maruz kalmalarını engellemek için başlıca unsurdur. Ban Ki-moon, 2011 yılı koruma sorumluluğu raporunda, nihai hedeflerinin “devletlerin koruma sorumluluğunu kurumsallaştırmasını ve toplumların bu

¹⁰ Koruma sorumluluğunun Dünya Sonuç Zirvesi Belgesi'nde kabulünü sağlayan en temel etken normun kapsamının uluslararası hukukta yer alan vahşet suçları çerçevesinde kısıtlanması olduğu için (Reinold, 2010) bu anlamda herhangi bir değişikliğin olmasını—özellikle genişleme yönünde—beklemek gerçekçi olmayacaktır (bkz. Gözen Ercan, 2016).

¹¹ Bellamy'nin (2015a, 2015b) farklı çalışmalarında vurguladığı üzere üçüncü sütun çerçevesinde koruma sorumluluğu barışçıl ve güç kullanımına dayanmayan bir çok farklı yöntem ile yerine getirilebilmektedir.

¹² Suriye vakasında 2011'den bu yana, Rusya tek başına ya da Çin ile birlikte toplamda sekiz kararı veto etmiştir. Güç kullanımına yönelik yöntemlerin önerilmediği karar tasarımları da dahil olmak üzere, veto hakkı (ya da tehdidi) kullanılırken Libya vakasının olumsuz bir örnek olarak öne sürüldüğü ve hepsinden öte Suriye'nin egemenliğinin, bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunmasının gerekliliğinin neden olarak kullanıldığı görülmektedir (Gözen Ercan, 2016: 97). Bu anlamda, “sorumluluk olarak egemenlik” anlayışından ve insan güvenliğini öne çıkaran bir bakış açısından uzak kaldığı açıktır.

¹³ Koruma sorumluluğunun kavramsallaştırılmasının ardından özellikle güç kullanımını irdeleyen çalışmalarla büyüyen literatürde, son dönemlerde önleme sorumluluğuna ve ikinci sütununun önemine dair çalışmaların sayısı artış göstermektedir (bkz. Gallagher, 2015; Welsh, 2015).

ilkeleri amaçlı ve sürdürülebilir bir şekilde içselleştirmelerini sağlamak” (BMGK, 2011: 4) olduğunu vurgulamıştır. Böyle bir içselleştirmenin söz konusu olabilmesi için toplumların tüm unsurlarının süreçlere dahil edilmesi gerekmektedir.

Eşitlikçi, kadınları çatışmaların önleme ve çözümleme süreçlerine dahil eden bir koruma sorumluluğu anlayışının bu amaca ulaşılmasını hızlandıracağını söylemek mümkündür. Bu çerçevede, koruma sorumluluğunun derinliği tartışılırken ilk olarak sorulması gereken soru—Enloe’nun (1989) uluslararası politikayı feminist bir yaklaşımla incelediği başyapıtında sorduğu gibi—“kadınlar nerede?” sorusudur.¹⁴ Kadınların sadece mağdur/kurban olarak nitelendirildiği ve erkeklerin deneyimlerinin norm olarak alındığı bir bakış açısından sıyrılıp, kadınların çatışma süreçlerinde oynadığı farklı rollerin irdelenmesi, koruma sorumluluğu normunun kavramsal olgunluğa ulaşabilmesinde kaçınılmazdır. Bond ve Sherret’in (2012: 153) da savunduğu üzere,

koruma sorumluluğu ile kadınlar, barış ve güvenlik üzerine çalışmalar arasındaki bağlantıların belirlenmesindeki başarısızlık, yalnızca tutarsız ve yoksun bir koruma sorumluluğu çerçevesi oluşturulmasını değil, aynı zamanda cinsiyet kalıplarını yıkma ve çatışmaları tehlikeli derecede basite indirgeyen ikili yaklaşımları yıkma yönünde sağlanan ilerlemeyi de geriletme riskini taşımaktadır.

Toplumsal cinsiyet perspektifi üzerine çalışmalar ile Karar 1325 çerçevesinde tanınan anlayış çerçevesinde “toplumsal cinsiyet nasıl çalışır” (Stamnes, 2010: 5) sorusu da sorularak, koruma sorumluluğunun önleyici ve tepki verme mekanizmaları yeniden gözden geçirilmelidir.

Erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesi ve insani krizlerin erken işaretlerinin toplanması, bu krizlerin daha da büyümeden önlenmesi için önem arz etmektedir. Davies ve diğerlerinin (2014) dikkat çektiği üzere, kadınlara karşı yapılan ekonomik, sosyal ve siyasi ayrımcılık gibi toplumsal cinsiyete dayalı belirteçlerin koruma sorumluluğu çerçevesinde incelenmesinin erken uyarı sistemlerinin kapasitesini arttırmak ve gelecekteki vahşet suçlarının öngörülebilir olmasını sağlamak açısından önemli katkısı olacaktır. Devletlerin kendi sorumluluğunu yerine getir(e)mediği durumlarda uluslararası toplumun tepkisi ne kadar erken olursa, vahşet suçlarına maruz kalma riski taşıyan toplumların/grupların korunması o kadar başarılı olacaktır. Üçüncü sütun çerçevesinde uygulanabilecek yaptırımlar ve askeri müdahaleler her zaman için

¹⁴ Cynthia Enloe’nun yanı sıra Ann Tickner, Sandra Harding, Christine Sylvester gibi isimler erkek egemen dış politika ve uluslararası ilişkilerde kadınların nerede olduğunu sorgulamış ve feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımının gelişmesinde önemli rol oynamışlardır (Tür ve Aydın Koyuncu, 2010: 5).

korunması gereken toplumlar açısından da daha çok mağduriyet doğurma riski taşımaktadır. Dolayısıyla bu yöntemlerin uygulanması özellikle kadınlar ve çocuklar üzerindeki etkileri üzerinden sorgulanmalı, konu üzerine bugüne dek yapılmış çalışmalar bu çerçevenin geliştirilmesi amacıyla dikkate alınmalıdır.

Bu temel noktalar ışığında koruma sorumluluğunun derinliğinin ve yöntemlerinin geliştirilmesi için yapılabilecek ilk çalışma BM bünyesinde Genel Sekreter'e bağlı olarak çalışan Soykırımın Önlenmesi ve Koruma Sorumluluğuna¹⁵ dair BM Dairesi'nce (*United Nations Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect*, kısaca Ortak Daire) gerçekleştirilebilir. Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nin 139. paragrafında benimsenen her bir vakaya o vaka bazında yaklaşılmasını öngören anlayış çerçevesinde an itibarıyla sayısı yirmiye yaklaşan R2P krizlerinin incelenmesi için farklı bilimsel araştırma komisyonları kurularak, bölgeler, kültürler ve toplumlar bazında temel sorunlar, engeller ve nitelikler tanımlanıp, toplumsal cinsiyet perspektifi gözetilerek kadınların oynadığı farklı roller¹⁶ de irdelenerek erken uyarı, önleme ve çatışma sonrası rehabilitasyon yöntemlerinin oluşturulması önemli bir başlangıç olacaktır. Bu incelemeler ışığında BM Genel Sekreteri'nce hazırlanacak yıllık raporlarda yöntem detayları BM Genel Kurulu bünyesinde tartışmaya açılabilir ve gerekli adımlar tavsiye niteliği taşıyan kararlarla resmileştirilebilir.

Koruma sorumluluğunun uygulama stratejilerine ilişkin dikkat edilmesi gereken bu belirli konuların ötesinde, norm çerçevesinde aşılması gereken bir temel durum için ise şunlar söylenebilir: Kadınların mağdur/kurban kalıbında hapsolmuş unsurlar olmaktan öte büyük vahşet suçlarının işlenmesinde ne gibi roller üstlendiklerinin sorgulanması, bu suçların belirli yerlerde kadınları nasıl etkilediğinin irdelenmesi gerekmektedir (Stamnes, 2010: 5). Kadınların barışın inşasına ne gibi katkılarda bulunabileceği ayrıca bir tartışma konusu olarak ele alınmalıdır. Bu noktada önem arz eden temel unsur, barış süreçlerinde yer alan komisyonlarda kadın-erkek dağılımındaki eşitlikten ziyade yöntem ve yaklaşım önerenlerin/uygulayıcılarının yaklaşımlarını androsentrik varsayımlar ışığında değil toplumsal cinsiyet farkındalığı çerçevesinde geliştirmeleri olacaktır.

Geleneksel güvenlik anlayışından sıyrılıp insan güvenliğine odaklanarak daha kapsayıcı bir bakış açısı benimseyen koruma sorumluluğu normunun toplumsal cinsiyet farkındalığını da yansıtabilir bir hal almasıyla çatışmaların

¹⁵ "Koruma Sorumluluğu Özel Danışmanı, Birleşmiş Milletler, Üye Devletler, bölgesel ve alt bölgesel düzenlemeler ve sivil toplum tarafından Korumaya İlişkin Sorumluluk ilkesinin ve bunun uygulanmasının kavramsal, politik ve kurumsal açıdan ilerlemesini geliştirmekle görevlidir (BM, 2017).

¹⁶ Halihazırda devam etmekte olan R2P krizlerinde, kadınlar sadece işlenen savaş suçlarının ve cinsel şiddetin objeleri değil, çatışmalarda bizzat yer alan askerler ya da paramiliterler olarak da karşımıza çıkmaktadır.

önlenmesi ve çözümlenmesi konusunda daha hızlı yok kat edilebilecektir. Bunun için de “bireylerin gerçek kapasiteleri, ihtiyaçları ve katkılarına dayalı ve kadınlar ile kızların sadece kurban olarak nitelendirilmediği ama süregiden bir barışın sağlanmasına katkıda bulunabilecek aktif unsurlar olarak görüldüğü” (Bond ve Sherret, 2012: 134) bir yaklaşımın koruma sorumluluğunun merkezine oturtulması gerekmektedir. Koruma sorumluluğunun öncelikli amacı olan toplu katliam suçlarının engellenmesinin temelinde her ülkenin/toplumun koruma sorumluluğunu içselleştirmesi yatmaktadır. Bu amaca ulaşılabilmesi için en başta tahammülsüzlüğün aşılması¹⁷ gerekmektedir, bu anlamda da toplumsal cinsiyet farkındalığı ve kadın-erkek eşitliği konularında kaydedilecek her aşamanın olumlu katkısının olacağı aşikardır.

KAYNAKÇA

Bellamy, Alex J. (2010), “The Responsibility to Protect—Five Years On”, *Ethics & International Affairs*, 24 (2): 143-169.

Bellamy, Alex J. (2012), “R2P—Dead or Alive?”, Brosig, Malte (Der.), *The Responsibility to Protect—from Evasive to Reluctant Action? The Role of Global Middle Powers* (Berlin: Hans Seidel Foundation).

Bellamy, Alex J. (2015a), *The Responsibility to Protect: A Defense* (Oxford: Oxford University Press).

Bellamy, Alex J. (2015b), *The First Response: Peaceful Means in the Third Pillar of the Responsibility to Protect*, The Stanley Foundation, <http://stanleyfoundation.org/publications/pab/Bellamy3rdPillarPAB116.pdf> (03.02.2016).

Birleşmiş Milletler (BM) (2017), *United Nations Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect, Our Work*, <http://www.un.org/en/genocideprevention/advancing-responsibility-to-protect.html> (03.08.2017).

¹⁷ BM'nin 2015 yılında ortaya koyduğu 2030 Sürdürülebilir Gelişme Hedefleri (SGH) çerçevesinde tahammülsüzlüğün aşılması (*unlearning intolerance*) temel bir unsur olarak ortaya konmaktadır (BMGK, 2015b). Bu bağlamda, R2P çerçevesinde bu temelde bir yaklaşım, BM'nin ortak kararı olan SGH ile de uyumlu olacaktır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) (2004), “A More Secure World: Our Shared Responsibility”, Report of the Secretary General’s Report High-level Panel on Threats, Challenges and Change, http://un.org/en/peacebuilding/pdf/historical/hlp_more_secure_world.pdf (08.06.2016).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) (2005), “Report of the Secretary-General”, In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All, A/59/2005, 21 Mart, <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/in-larger-freedom-towards-development-security-and-human-rights-for-all-report-of-the-secretary-general/> (08.06.2016).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) (2005), “Resolution Adopted by the General Assembly on 16 September 2005”, 60/1. 2005 World Summit Outcome, A/Res/60/1, 24 Ekim, <http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/60/1&Lang=E> (05.11.2012).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) (2009), “Report of the Secretary-General”, Implementing the Responsibility to Protect, A/63/677, 12 Ocak, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/63/677&referer=http://www.un.org/en/preventgenocide/adviser/responsibility.shtml&Lang=E (25.10.2015).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) (2010), “Early Warning, Assessment and the Responsibility to Protect”, Report of the Secretary-General, A/64/864, 14 Temmuz, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/64/864 (25.10.2015).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) (2011), “The Role of Regional and Subregional Arrangements in Implementing the Responsibility to Protect”, Report of the Secretary-General, A/65/877–S/2011/393, 27 Haziran, <http://www.un.org/en/ga/president/65/initiatives/Report%20of%20the%20SG%20to%20MS.pdf> (25.10.2015).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) (2012), “Responsibility to Protect: Timely and Decisive Response”, Report of the Secretary-General, A/66/874–S/2012/578, 25 Temmuz, <http://undocs.org/en/A/66/874> (25.10.2015).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) (2013), “Responsibility to Protect: State responsibility and prevention”, Report of the Secretary-General, A/67/929–S/2013/399, 9 Temmuz, http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/24162/A_67_929%3bS_2013_399-EN.pdf?sequence=21&isAllowed=y (25.10.2015).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) (2014), “Fulfilling our collective responsibility: international assistance and the responsibility to protect”, Report of the Secretary-General, A/68/947–S/2014/449, 11 Temmuz, http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/32994/A_68_947%3bS_2014_449-EN.pdf?sequence=21&isAllowed=y (25.10.2015).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) (2015a), “A vital and enduring commitment: implementing the responsibility to protect”, Report of the Secretary-General, A/69/981–S/2015/500, 13 Temmuz, <http://www.un.org/en/preventgenocide/adviser/pdf/N1521764%202015%20SG%20Report%20R2P%20English.pdf> (25.10.2015).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) (2015b), “Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development”, Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, A/RES/70/1, 21 Ekim, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf?OpenElement> (18.07.2017).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) (2016), “Mobilizing collective action: the next decade of the responsibility to protect”, Report of the Secretary-General, A/70/999–S/2016/620, 22 Temmuz, <http://undocs.org/A/70/999> (25.07.2016).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGüvK) (2000), Resolution 1325. S/RES/1325, 31 Ekim, [http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/1325\(2000\)&Lang=E](http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/RES/1325(2000)&Lang=E) (29.04.2017).

Bond, Jennifer ve Laurel Sherret (2005), New Voices, New Perspectives – A Sight for Sore Eyes: Bringing Gender Vision to the Responsibility to Protect Framework, International Women’s Rights Project, <http://www.iwrrp.org/new/wp-content/uploads/2010/07/nv-bond.pdf> (29.04.2017).

Bond, Jennifer ve Laurel Sherret (2012), "Mapping Gender and the Responsibility to Protect: Seeking Intersections, Finding Parallels", *Global Responsibility to Protect*, 4: 133-153.

Card, Claudia (1996), "Rape as a Weapon of War", *Hypatia*, 11 (4): 5-18.

Charlesworth, Hilary (2010), "Feminist Reflections on the Responsibility to Protect", *Global Responsibility to Protect*, 2: 232-249.

Cook, Alice ve Gwyn Kirk (1983), *Greenham Women Everywhere: Dreams, Ideas, and Actions from the Women's Peace Movement* (Londra: Pluto Press).

Cunliffe, Philip (2015), "From ISIS to ICISS: A critical return to the Responsibility to Protect report", *Cooperation and Conflict*, 51 (2), 233-247.

Davies, Sara E., Sarah Teitt ve Zim Nwokora (2015), "Bridging the gap: Early warning, gender and the responsibility to protect", *Cooperation and Conflict*, 50 (2): 228-249.

Deng, Francis M. (1995), "State Collapse: The Humanitarian Challenge to the United Nations", Zartman, William (Der.), *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority* (Londra: Lynne Rienner): 207-219.

El-Bushra, Judy (2007), "Feminism, Gender, and Women's Peace Activism", *Development and Change*, 38 (1): 131-47.

Enloe, Cynthia (1983), *Does Khaki Become You? The Militarisation of Women's Lives* (Boston: South End Press).

Enloe, Cynthia (1989), *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics* (Londra: University of California Press).

Evans, Gareth (2006), "From Humanitarian Intervention to the Responsibility to Protect", Keynote Address to Symposium on Humanitarian Intervention, University of Wisconsin, Madison, <http://reinhardmeyers.uni-muenster.de/docs/evans.pdf> (27.10.07).

Gallagher, Adrian (2015), "The Promise of Pillar II: Analysing International Assistance under the Responsibility to Protect", *International Affairs*, 91 (6): 1259-1275.

Gardam, Judith ve Hilary Charlesworth (2006), *Protection of Women in Armed Conflict*, *Human Rights Quarterly*, 22 (1): 148-66.

Gözen Ercan, Pınar (2014), “R2P: From Slogan to an International Ethical Norm”, *Uluslararası İlişkiler*, 11 (43): 35-52.

Gözen Ercan, Pınar (2016), *Debating the Future of the “Responsibility to Protect”: The Evolution of a Moral Norm* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).

Hehir, Aidan (2012), *The Responsibility to Protect: Rhetoric, Reality and the Future of Humanitarian Intervention* (Basingstoke: Palgrave).

Hehir, Aidan ve Robert Murray (2013), *Libya: The Responsibility to Protect and the Future of Humanitarian Intervention* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).

Hewitt, Sarah (2016), “Overcoming the Gender Gap: The Possibilities of Alignment between the Responsibility to Protect and the Women, Peace and Security Agenda”, *Global Responsibility to Protect*, 8: 3-28.

Indra, Doreen (1987), “Gender: A Key Dimension of the Refugee Experience”, *Refuge*, 6 (3): 3-4.

International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS) (2001a), *The Responsibility to Protect: The Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty* (Ottawa: International Development Research Center).

International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS) (2001b), *The Responsibility to Protect: Research, Bibliography, Background* (Ottawa: International Development Research Center).

Kuperman, Alan J. (2013), “Lessons from Libya: How not to intervene”, Belfer Center, <http://www.belfercenter.org/publication/lessons-libya-how-not-intervene> (12.06.2015).

MacKenzie, Megan (2009), “Securitization and Desecuritization: Female Soldiers and the Reconstruction of Women in Post-Conflict Sierra Leone”, *Security Studies*, 18 (2): 241-261.

Mazurana, Dyan, Angela Raven-Roberts ve Jane Parpart (Der.) (2005), *Gender, Conflict, and Peacekeeping* (Oxford: Rowman and Littlefield).

McEvoy, Sandra (2008), “Loyalist Women Paramilitaries in Northern Ireland: Beginning a Feminist Conversation about Conflict Resolution”, *Security Studies*, 18 (2): 262-286.

McPhedran, Marilou, Laurel Sherret ve Jennifer Bond (2005), “R2P Missing Women–Canada’s Responsibility to Perceive”, International Women’s Rights Project, http://iwrp.org/new/wp-content/uploads/2010/06/R2P_mcphedran.pdf (12.05.2017).

Nuruzzaman, Mohammed (2013), “The “Responsibility to Protect” Doctrine: Revived in Libya, Buried in Syria”, *Insight Turkey*, 15 (2): 57-66.

Reinold, Theresa (2010), “The Responsibility to Protect: Much Ado About Nothing?”, *Review of International Studies*, 36: 55-78.

Roff, Heather (2013), *Global Justice, Kant and the Responsibility to Protect: A Provisional Duty* (Oxon: Routledge).

Sjoberg, Laura (2006), *Gender, Justice, and the Wars in Iraq* (New York: Lexington Books).

Sjoberg, Laura ve Caron Gentry (2007), *Mothers, Monsters, Whores: Women’s Violence in Global Politics* (London: Zed Books).

Skjelsbæk, Inger (2001), “Sexual Violence and War: Mapping Out a Complex Relationship”, *European Journal of International Relations*, 7 (2): 211-237.

Spitka, Timea (2016), “Drawing the Red Lines: Gender and Responsibility to Protect in BiH and Israel/Palestine”, *The Responsibility to Protect at 10*, Brandeis University, <https://brandeis.edu/ethics/pdfs/internationaljustice/r2p/march%202015%20papers/r2p-spitka.pdf> (13.04.2017).

Stamnes, Eli (2010), “The Responsibility to Protect: Integrating gender perspectives into policies and practices”, *NUPI Report, Responsibility to Protect 8*, Norwegian Institute of International Affairs: 1-32.

Tür, Özlem ve Çiğdem Aydın Koyuncu (2010), “Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları”, *Uluslararası İlişkiler*, 26 (7): 3-24.

Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) (1998), *Rome Statute of the International Criminal Court*, 17 Nisan, https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf (25.10.2015).

Welsh, Jennifer (2015), "The Responsibility to Prevent: Assessing the Gap Between Rhetoric and Reality", *Cooperation and Conflict*, 18: 1-7.